

МЯСТОТО НА ЗЕМЛЯЧЕСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩЕСТВЕНАТА ИНИЦИАТИВА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

Дария Василева, н.с. I ст. в ЕИМ при БАН

Сред многообразието от дружества, които представляват съществен елемент на българската градска култура и имат право да претендират за вниманието на изследователя, земляческите организации изпъкват с качеството си на своеобразен медиатор между традиционното и гражданското общество. Големият им брой в края на XIX и началото на XX в. сам по себе си свидетелства, че те удовлетворяват важни социални потребности. Развитие на обществената инициатива за социално подпомагане е важен аспект на тяхното съществуване и дейност.

Настоящото изследване е основано предимно върху архивни документи, съхранявани в ДА – София, ЦДИА и някои местни архивохранилища, издания на самите землячески организации, мемоаристика, закони, регламентиращи съществуването или разтурянето на земляческите организации. Обхванат е периодът от края на 19 в. до първата половина на 50-те години на XX в., когато социалистическата власт планомерно унищожава голяма част от тези организации и конфискува имотите им¹.

Земляческата организация възниква на основата на общност от хора, обединени от съзнание за общ местопроизход, задължения за взаимопомощ и висок локален патриотизъм, които живеят във от своето родно място. Практически земляческата организация е пренасяне на част от членовете на традиционната община и нейната социално-нормативна култура на ново място – обикновено в градовете и най-вече в столицата. Тази организация е видоизменена форма на традиционното самоорганизиране на българското население, съобразена с промените на начина на живот в индустриалното общество.

След Освобождението на България в 1878 г. столицата София бързо се превръща и остава и до днес най-бързоразрастващият се български град, в който се стича население от цялата територия на страната, както и от български етнически групи, живеещи зад границите. Тук са съсредоточени главните

лостове на политико-административното и икономическото управление на страната, тук са най-големите възможности както за лично професионално и социално израстване, така и за оказване на влияние при вземането на управленчески решения.

Земляческите взаимоотношения се основават на пренасяне на традиционни общински отношения във от териториалните предели на общината. Членовете на традиционната българска община са обединени частично от родствени връзки и изцяло от колективната си отговорност пред държавата и Бога. Членовете на общината съвместно отговарят пред турската власт за изплащането на държавните данъци, за разкриваемостта на тежките криминални престъпления, извършени в общинското землище, респективно изплащането на паричната глоба за тях. Общината гарантира за политическата и моралната благонадеждност на членовете си и по този начин им осигурява както право на пребиваване, така и право на придвижване в рамките на турската империя. Общината е колективно отговорна и в духовен план – пред Бога и пред местния светец-покровител, както и пред съществата от демоничния свят. Членовете на общината се считат за съотговорни с извършителя на престъпления и нарушения, схващани като осквернителни, така както са съотговорни за почитането на Бога, светците и отчасти на демоничните същества – спазване на основните религиозни предписания, поддържане на местните свети места – църкви, манастири, оброчища, извори, спазването на празниците, между които особено значение има празнуването на селищния празник – събор, сбор, който обикновено е прикрепен към празника на патрона на местната църква или на близък манастир.

Членовете на общината обикновено имат силно изразен локален патриотизъм, често изграден на базата на пейоративно отношение към населението на съседните селища, но без да влиза в конфликт с общобългарското народностно съзнание. Принадлежността към общинския колектив предполага наличието на превъзходни качества у всеки негов член, още повече, че колективът разполага с широк набор от средства, в това число и родовата съотговорност, за да изисква и дори да принуждава индивида към определен модел на поведение. Взаимната отговорност естествено формира система за общинска взаимопомощ, която допълва, а в определени случаи замества роднинската взаимопомощ. Съгражданите и съселяните са обвързани от взаимни задължения и взаимни гаранции, които произхождат от териториалната общност, но не се ограничават в нея. Те са още по-важни извън селищното землище, в широкия и чужд свят, където роднинските връзки и взаимопомощ най-често липсват.

След Освобождението в 1878 г. към големите български градове и най-вече към столицата започва да се придвижва и трайно усяда население от по-малките селища. Преселниците са преди всичко образовани хора, които заемат служби в разрастващата се държавна и общинска администрация, армията, системата на образованието, културния и научния живот. Не липсват и предприем-

чиви личности, тръгнали да търсят нови възможности за собствен бизнес. Към началото на века в столицата има групи преселници от различни градове на страната, които добре се познават, общуват активно помежду си и продължават да се чувстват обвързани от традиционните норми на взаимопомощ¹. Колективната икономическа и политико-административна отговорност е отменена от модерното българско законодателство, но моралната съотговорност остава.

Бившите съграждани са “наши хора”. Те се считат длъжни да предпочитат хановете, хотелите, гостилниците, кафенетата, магазините, офисите на своите бивши съграждани, да бъдат техни клиенти, да им направят оборот, да им донесат печалба. Това гарантира качествено обслужване за наскоро пристигналите в чуждия непознат град. В противен случай “нашият човек” ще стане за срам пред всичките си роднини от родния град, а те заедно с него – пред всички свои съграждани. При това качествено обслужване обикновено надхвърля строго специализираните услуги. В магазините, кафенетата, офисите и т. н. на земяците обикновено могат да се намерят други “наши хора”, да се размени информация, да се установят полезни запознанства, да се намери придружител до търсените места в непознатия град и т.н.

Земляческите контакти са особено важни при търсенето и намирането на работа. Всички чиновници на важни постове предпочитат да вземат като подчинени “наши момчета” – роднини или земяци, които лично познават или за които лично познати хора дават гаранции. Правителството на Ст. Стамболов е наричано от съвременниците “търновското министерство”, защото както самият премиер, така и повечето от министрите са родом от гр. Велико Търново. Този модел на набиране на персонал, наречен “местничество”, се прилага и на много по-ниски административни нива. В началото на ХХ в. той е все още обективна потребност. След Освобождението в България ускорено се формират модерни административни, културни и стопански институции в условията на значителен недостиг от специално подготвени за обслужването им лица. Прилагането на образователен ценз при подбора на всички кадри е просто невъзможно и само личните качества на кандидата: интелигентност, трудолюбие, склонност към самообразование и т. н. дават известни гаранции, че той ще се справи със служебните си задължения. Привличането на съграждани за сътрудници на ръководни лица в края на ХІХ и началото на ХХ в. щастливо съчетава обективните потребности на модернизиращото се българско общество със субективните нагласи за взаимопомощта като основа на общинските взаимоотношения в традиционното общество. За съжаление местничеството добива такава дълбочина и размах, че остава да се развива в общественно-политическия живот и когато обективните предпоставки за него отпаднат. То преминава в по-широките рамки на политическото партизанство².

В сферата на частния бизнес личните препоръки и гаранции, които бившите съграждани дават, също играят важна роля при намиране на работа поради

аналогични причини. Местничеството играе роля не само в наемането, но и във формирането на партньорските взаимоотношения в бизнеса. В модифициран вид ролята на общинската взаимопомощ се запазва в голям размер за дребния бизнес, особено в сферата на услугите през целия разглеждан период. За едрият бизнес тя също запазва известно значение, още повече, че едрият бизнес в България остава в известна степен на зависимост от политико-административната власт.

До края на XIX и началото на XX в. активните лица в земляческите общности са преселници от първо поколение. Те се чувстват повече членове на старата си община, с която ги свързват гъста мрежа от роднински и приятелски връзки, сладки спомени от детство и младост, благодарността за полученото образование (на общински средства), чрез което те са получили по-добри възможности за професионална и житейска реализация, а по правило - и подобрен материален статус. Обвързваща емоционално е дори обозримостта на стария общински колектив в сравнение с този в големия град.

Ето защо през този период земляческите общности се самоназовават и биват назовавани с термина “колония”, пред който се поставя името на старата община – напр. “Ловешка колония”, “Свищовска колония” и т. н.³ Самият термин “колония” подчертава чувството за принадлежност към гражданското тяло на родното място. Земляците са обединени от съзнание за общ местопроизход, подкрепен от реално или потенциално познатство. Те разменят услуги не само помежду си, но и с бившите си съграждани. Тези услуги се състоят преди всичко в обмен на информация, оказване на съдействие при намиране на работа и покровителствено отношение към учащата се в столицата “наша” младеж, която е лишена от роднински връзки. Земляците са предпочитана компания при събиране за приятно прекарване на традиционните празници или на свободното време. Земляческите микрообщества все още нямат избистрена формална организационна структура и функционират по модела на традиционното общество.

Повратен момент в тази традиционна идилия е Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. и последвалата го бежанска вълна към България. В столицата, във Варна и в някои други големи градове едновременно пристигат и се установяват значителни землячески групи от българи, бивши жители на Турската империя. Същевременно ярко се откроява разликата между земляческите групи на бежанците и на гражданите от свободните земи. Първите сменят местожителството си принудително, без време за подготовка, поради което някои от тях са лишени не само от средства за препитание, но и от документи за самоличност. Гражданите на Княжество България се преместват в по-големите градове по свой собствен избор, те имат предварително осигурен жизнен минимум и най-често – конкретни и реални планове за професионална реализация. От съществено значение е и фактът, че докато за бежанците родният град, схващан като метрополия, остава в една чужда и враждебно настроена държава, то за жителите на княжеството общината метрополия, така както и новата

им община са части от една държава, свободна и бързо модернизираща се по европейски модел. Тези разлики предопределят съществени отлики в насоките и формите на социална работа на земељческите организации както между членовете на земељческата група, така и по отношение на старата община.

Земељческите групи на бежанците от Македония първи придават на общуването помежду си по-модерна и по-отчетливо структурирана форма. Създават се организации, които продължават да наричат себе си колонии на бившите общини, но са организационно обособени от тях чрез своите собствени управителни тела – настоятелства. Най-ранни сведения за организационно структуриране на земељческа група се отнасят за бившите граждани на гр. Куманово, установили се в София. Те се самоорганизируют по модел, който все още е твърде близък до традиционния. В 1905 г. бившите граждани на Куманово се събират на събрание, за да изберат настоятелство на колонията. Този избор се извършва не чрез предлагане на кандидатури, разисквания, гласуване и броене на гласовете, а с веднага постигнат пълен консенсус, сякаш съставът на настоятелството се разбира от само себе си. Повече организационни събрания не са правени до балканските войни, докато настоятелството изпълнява функциите си, без да променя състава си. Със започването на войните организацията спира да функционира, а след това при възстановяването ѝ през 1920 г. някои от членовете на първото настоятелство са преизбрани. Липсва контролен орган, който да следи изразходването на организационните средства, а организационната дейност на настоятелството не може да бъде контролирана, доколкото няма сведения за устав, върху който да се основава. Членски внос не се събира, бюджети не се правят. При възникването на конкретни нужди се събират волни помощи. По-големи суми (до 10 лв.) касиерът раздава като помощи на членовете на дружеството с протоколно решение на настоятелството, а по-малки – по свое собствено усмотрение, в отговор на неотложни нужди и често без да записва имената на получателите. Колкото и да е странен този маниер на работа с обществени средства за съвременния читател, касиерът на Прилепската земељческа организация не само не е критикуван за него, но дори е преизбран в новото настоятелство през 1920 г. Очевидно той се ползва с пълното доверие на общността, а липсата на организационно счетоводство все още не скандализира общественото мнение.

Протоколираният устен отчет на касиера на Кумановската земељческа организация дава представа за дейността на бежанските земељчески организации. Те оказват пряка финансова подкрепа на свои членове, за разлика от земељческите групи от освободените територии. Паричните помощи са малки по размер и се дават за най-насъщни нужди – обикновено за прехрана. Максималният им размер е 10 лв. – сума, която по онова време осигурява жизнения минимум за един човек в продължение на един месец. Такива суми се раздават рядко – по-често се дават по 2 или 3 лева, а и по-малко. Не всички подпомогнати лица

са поименно записани, но от наличните сведения не личи да е давана два пъти помощ на един и същи човек. Без това да може да се твърди категорично, документите дават възможност да се мисли, че малки парични помощи се дават не само на членове на дружеството, а на земляци въобще. Това е възможност, която изрично се предвижда в по-късно изработените устави на бежански организации, а и липсата на задължение за плащане на редовен членски внос прави проблемът за членство в организацията достатъчно разтеглив – земляческата подкрепа се разглежда в традиционен дух, като право по рождение, а не както в модерното общество като право, произтичащо от членуването в конкретна гражданска организация⁴. Дребният и еднократен характер на паричните помощи дава основание да се предполага, че те се дават предимно, ако не и изключително, на новопристигнали бежанци, докато установилите се вече в София нямат нужда от пряка материална подкрепа от страна на организацията. Разбира се, взаимопомощта при настаняване на работа е съществена страна на дейността на бежанските землячески организации, така както и на тези от свободните земи.

Бежанските землячески организации не само се обособяват организационно от общините метрополи, но и започват да правят канцеларски и представителни разходи – за знаме, щандарти – аксесоари, чрез които те се открояват в обществото. Тези разходи са значителни, около 30% от всички плащания, извършени от Кумановската организация до 1912 г. Канцеларските разходи се налагат от “административните” функции, които бежанските землячески организации изпълняват по отношение на своите членове – реални или потенциални. Те улесняват членовете си в получаване на държавни помощи за бежанците и вероятно и до 1912 г., както и по-късно земляческите организации гарантират за самоличността, семейното и имотното положение на бежанци, пристигнали в България без съответните официални документи. Представителните разходи за знаме, щандарти и т.н. могат да се разглеждат като материални вложения в лобистична политика в полза на родното място. Те са част от манифестирането на каузата за свобода на българите в Македония както пред българското обществено мнение, така и пред възможните външнополитически съюзници⁵.

Промяната в организационния живот и дейността на земляческите организации от свободните земи има друга скорост и форма. Тези организации също искат да ангажират със себе си вниманието на обществото и държавните институции, като за целта трябва също поне частично да се еманципират от старите общини. Тези опити нямат конкретна организационна форма, а се изразяват само в появата на ново самоназвание “дружба” вместо “колония” – Свищовска дружба, Ловешка дружба и т.н. Новият термин акцентира върху свободния избор на гражданина да бъде част от определена обществена група, но той не се налага еднозначно и старото название колония продължава да се използва наравно с новото. За да се открият сред столичното общество, земляческите друж-

би започват да организират вечеринки – обичайно градско развлечение за оно-ва време, но се стараят да придадат на програмата поне частичен локален колорит. Тези вечеринки са изключително популярни сред земляците и на тях се събират всички бивши свищовци, ловчанлии и т.н. и така се опознават по-отблизо⁶. Същевременно в повечето случаи това са “вечеринки с гости”, което изрично се оповестява в поканата, т.е. могат да бъдат доведени и лица от кръга на новите съграждани. Така се облекчава интеграцията на индивида не само в земляческата група, но и в новата му община, от една страна, а от друга - земляческата група се откроява като такава на фона на столичното общество чрез своите локални особености и чрез вътрешната си сплотеност.

Докато бежанските организации до 1912 г. оказват материална помощ на конкретни лица, дружбите от освободените земи насочват материалните си възможности към подкрепа на обществени организации в родния град. На първо място това са читалищата, които са най-старите и утвърдени местни обществени организации и се схващат като представители на културните интереси на целокупния местен граждански колектив. Впоследствие дружбите започват да подпомагат финансирането на безплатните ученически трапезарии.

Заставайки под името на дружбата, нейните активни членове, без да заемат официални изборни постове, започват да използват личните си връзки и познанства, за да ангажират материално държавните институции с благотворителните цели на своята група. Водещата роля на този етап обаче остава за самата земляческа група. Например в 1905 г. Ловешката дружба събира на специално организирана за целта вечеринка 3 000 лв., за да подпомогне завършването на новата читалищна сграда в Ловеч, и същевременно изходатайства от МНП за същата цел 500 лв.⁷

До балканските войни грижите за подпомагане на земляците има два главни аспекта: упражняване на морално влияние в полза на личност или група, от което произтичат материални ползи и директно финансиране. Първият аспект определено доминира и той е насочен не към най-нуждаещите се, а към перспективните членове на общността. Директното финансиране в земляческите организации на македонските българи е насочено към най-нуждаещите се, но те също се оказват само временно нуждаещи се, т.е. бързо справящи се с трудни ситуации. В земляческите организации на преселниците от свободните земи прякото подпомагане е насочено отново към перспективните членове на общината, към тези, които показват готовност чрез образование да подобрят личния си статус и следователно да се превърнат в бъдеща опора на съгражданите си. В социалната работа на земляческите групи доминира традиционният принцип на взаимопомощ, но предполагаемото връщане на услугата се отдалечава значително във времето, което благоприятства прехода от взаимопомощ към благотворителност.

Едва балканските войни насочват земляческите групи от княжеството

към опити за подпомагане на крайно нуждаещите се – на сираците и вдовиците, но на строго местнически принцип – сираците и вдовиците на военноразположените от “нашия” полк, квартируващ в съответния град⁸. Тази тенденция не може да се развие, защото в последвалите години дейността на земляческите групи замира. Това се дължи отчасти на липсата на здрава организационна структура, отчасти на липсата на нетърпящи отлагане конкретни задачи.

Периодът между двете световни войни е връхов в развитието на земляческите организации в България. Старите градски организации запазват принципа за общност по местопроизход като основание за членство, но започват да го разширяват, за да включат в редиците си перспективни личности. Изискването за месторождение в старата община се заменя с далеч по-широкото и разтегливо понятие “потекло от...”. В земляческите организации се включват народните представители от съответния избирателен окръг, както и студентската младеж от региона, независимо от месторождението или потеклото им. За членове започват да се приемат хора, които известно време са работили и живели в старата община, независимо от потеклото им, както и такива, които никога не са се установявали там на постоянно местожителство, но са обвързани с икономическа или културна дейност в полза на града или региона. Така от колония на определен град земляческата организация се превръща в клуб на хора, защитаващи интересите на един по-малък или по-голям регион. Разширяването на обхвата на понятието земляческа група върви по-бавно и постепенно при преселниците в рамките на свободната българска държава и значително по-бързо при организациите на бежанците⁹.

Между двете световни войни при явното преобладаване на градски землячески организации се появяват и първите селски колонии¹⁰. Разрастването на столицата прави възможно и необходимо появяването на квартални взаимопомогателни дружества¹¹. На практика това е сегментиране на част от столичния граждански колектив, за да бъде превърнат той в обзрим и способен да функционира на землячески принцип. Създават се мегаземлячески организации на бежанците: Съюз на македонските братства, Съюз на тракийските дружества, съюз “Добруджа”, Съюз на западнопокрайненците¹². Същевременно в рамките на тези съюзи се създават квартални дружества или землячески дружества, сегментирани по пол и възраст: женски, младежки¹³. Земляческият принцип на самоорганизация влиза в симбиоза с модерните принципи за организиране на отделни социални групи и го подпомага. Това особено важи за земляческите съюзи на бежанци, които обединяват предимно селско население, каквито са съюз “Добруджа” или Съюзът на западнопокрайненците. Самите съюзи насърчават създаването на отделни женски и младежки дружества, за да обхванат в организационната мрежа по-пасивните социални слоеве. От друга страна, подразбира се или в самите устава изрично се регламентира, че с дейността си тези дружества трябва да подпомагат мъжките организации, които са основни и

водещи. В редки случаи се стига до решения за разтуряне на женски дружества, които не се придържат към споменатите изисквания, и повторното им основаване, с ново ръководство¹⁴.

Независимо от предпоставените цели опитите на бежанските землячески организации да активират гражданската инициатива на определени обществени групи допринася обективно за формирането на обособени групи със свои специфични интереси за социално подпомагане и насочване на общественото внимание към тях. Появяват се и организации за взаимопомощ и търсене на социална подкрепа, съчетаващи по специфичен начин земляческия и послужебния принцип на формиране. Такива са организациите “Илинден” на македонските революционери и Съюз на дружествата на Македоно-одринското опълчение”¹⁵.

Земляческият принцип на организиране се провежда и при формирането на групи сред студентската младеж – формират се студентски землячески корпорации.

В периода между двете войни повечето землячески групи търсят начин да подобрят взаимодействието си с централната власт, като приемат организационните форми на гражданското общество – те се регистрират официално като културно-просветни благотворителни дружества със съответните устави и управителни тела. В началото на тридесетте години повечето от тях се възползват от възможността да се регистрират по Закона за юридическите лица. Регистрите на Софийския окръжен съд дават възможност да се очертае явният превес на земляческите организации между дружествата с идеална цел. В него са вписани 85 културно-просветни взаимоспомагателни дружества на българи, организирани на землячески принцип, и само 17, организирани не на този принцип. От всичко 19 студентски организации 10 са землячески студентски корпорации. Към земляческата форма за обществено самоорганизиране проявяват интерес и трайно заселени или новопристигащи в България бежанци от други етноси. Арменците имат две землячески организации – една на цариградските арменци и една на арменците от Малгаря. Евреите, живеещи в България, имат 13 землячески организации, а руските емигранти след революцията в 1917 г. – 6 организации. Сдружения на чужденци на общонационален принцип имат германците (още от края на XIX в.), испанците, поляците, украинците, унгарците, французите. 27 от всичко 70 организации на чужденци в България са на землячески/ национален принцип¹⁶.

Емблематично за значението на земляческите организации в българския обществен живот е създаването на землячески организации на софиянците кореняци¹⁷. Те са две: на българите софиянци кореняци и на евреите софиянци кореняци.

Към земляческите организации с известна условност могат да се причислят кварталните културно-просветни и взаимоспомагателни дружества, които в София са 15 на брой, и кварталните благоустройствени дружества – съот-

ветно 7 на брой.

За сравнение дружествата за благотворителност, адресирани към конкретни социални групи, нуждаещи се от обществено подпомагане, са съответно: 13 за подпомагане на деца, 12 за подпомагане на болни, 4 за подпомагане на инвалиди, 2 за подпомагане на жени, 1 за подпомагане на работници и 2 посмъртни. Сравнението недвусмислено показва, че идеята за земељаческа взаимопомощ е най-популярният принцип за самоорганизация на обществото в България за социална работа.

През 20-те и 30-те години на XX в. се разширяват сферите на осъществяваната или поне планираната взаимоспомагателна или благотворителна дейност на земељаческите организации. В кръга на собствената си членска маса земељаческите дружества оказват съдействие най-вече при намиране на работа, задача, която запазва първостепенното си значение както и в предходния период. Наред с това изследваните организации започват да отделят повече внимание на медицинските грижи за членовете си – осигуряване на безплатни прегледи за бедните болни, както и за настаняване на тежкоболните в специализирани здравни заведения¹⁸. Някои земељачески организации по устав, а други спорадично се грижат за оказване на посмъртна помощ на членовете си. Те се грижат за организиране на достойно погребение, в редки случаи на постпогребални помени, както и за подпомагане на овдовялото семейство¹⁹. Спорадично на земељаческите организации се налага да поемат грижата за престарели свои членове, останали без средства и без роднини. Това е рядко явление и самите дружества бързат да се освободят от тези несвойствени според тях задачи, прехвърляйки ги по възможност на специализирани институции²⁰.

Земељаческите организации, но най-вече тези на бежанците, разширяват прякото материално подпомагане на някои свои бедни членове. Специално бежанските дружества отпускат помощи и на нечленове-земељаци. Но това става много внимателно както при поемането на ангажимента, така и при реализирането му. Причините за това са субективни и обективни. От една страна, възможностите на дружествените каси са ограничени, а от друга, квалификацията “беден” все още се възприема като оскърбителна. В средите на земељаческите организации помощите за бедни членове се разглеждат като спорадични, защото самото състояние “бедност” се разглежда като временно, като резултат от стечение на извънредни обстоятелства. Самият термин “беден” в документацията на земељаческите организации се среща доста рядко. Обикновено се употребява думата “изпаднал”, която подчертава временния характер на материалните затруднения.

Новост в раздаването на материални помощи на членовете на земељаческите организации е поставянето им под строга отчетност и започва да става по писмени заявления. За да се уважи скриваната бедност, предвижда се възможност автор на заявленията да бъде не само нуждаещият се, но и някой друг член

на дружеството, който гарантира реалността на нуждата. Все пак и настоятелството е длъжно от своя страна да се увери в последното. Опитите да се даде публичен характер на даването на помощи на бедни членове срещат остро порицание като накърняващо достойнството на получаващите. Такава публичност се допуска само при даряване на бедни деца, и то по традиционни поводи като коледните празници. Този компромис е възможен, защото децата в традиционното общество са под общото покровителство на всички възрастни и са дарявани от всички на традиционните празници, а от друга страна, в синхрон със схващанията на модерното общество децата са изцяло освободени от отговорност за материалния си статус²¹. Така някои традиции се превръщат в мост за иновации в обществените мисловни нагласи, проправящи пътя за модерна социална работа.

Категоризирането на членовете на организацията на бедни и богати чрез диференциран членски внос се появява по изключение. Понякога такава диференциация се прокарва чрез освобождаване от членски внос. То е по-характерно за уставите на бежанските земеделски организации и много рядко се среща в практиката на преселническите дружества от свободните земи. То е адресирано към специални категории лица, подлежащи на социално покровителство – жените, младежите, студентите, и най-често е с фиксиран срок, обикновено за една година.

Въпреки нарастващите трудности в своята организационна и практическа дейност земеделските организации се стремят и успяват да осигурят плавен и мек преход в отказването от традиционните постулати за всеобщата заможност и заменянето им с икономическите реалности на модерния свят.

Благодарение на традиционното взаимно доверие между членовете на земеделските организации последните са отворени за реализиране на нови модерни идеи за взаимно подпомагане. Някои от тях предвиждат в уставите си създаване на различни форми на взаимоспомагателни каси, потребителни и дори производителни кооперации, създаване на здравни и почивни станции в родното място или в близост до него, създаване на домове на организациите в София, където да се осъществяват контакти между земляците, и същевременно да служат като доходни здания, дори рекламиране и търсене на пласмент на стоки, произведени от земляци. В по-редки случаи земеделските организации се занимават с благоустройствени мероприятия в новото си местожителство, най-вече когато са обособени на квартален принцип. Бежанските земеделски организации се опитват да търсят средства за защита на недвижимата собственост на своите членове, останала извън границите на България. Те играят важна роля на пропагандатор и посредник в използването на преференциалното кредитиране и други облаги, предвидени в специалното законодателство на българската държава в защита на бежанците²².

В усилията за подпомагане на собствените си членове бежанските зем-

лячески организации са по-активни от тези на преселниците. Тази разлика съответства на разликата в обективните потребности за подпомагане на членската им маса.

Важно място в дейността за социално подпомагане на земляческите организации заема благотворителността, насочена към родния край. Тя е адресирана предимно към организации, представляващи членовете на общината метрополия като цяло, но също и към местни благотворителни организации, представляващи отделни групи от гражданския колектив. Към първата група организации се отнасят най-вече читалищата и общините. Те често са упоменати в уставите като евентуални наследници на имотите, в случай на разпадане на земляческото дружество²³. В редките случаи, когато обект на благотворителност са отделни лица в родното място, това са многообещаващи ученици.

Една част от земляческите организации се ориентират към ежегодна благотворителност, адресирана както към традиционните за българското общество организации – читалища, църковни настоятелства, така и към нови дружества, родени в модерното време – ученически трапезарии, детски летни колонии, сиротопиталища, старопиталища, спортни дружества. Поради постепенното разширяване на кръга на подпомаганите местни дружества този вид благотворителност добива все по-символични размери. Нейната цел е по-скоро да уважи и насърчи местните деятели в полето на благотворителността, отколкото да разреши финансовите им проблеми²⁴.

Други землячески организации се насочват към идеята за финансиране на единични, но значими цели. Те формират фондове, средствата от които могат да се използват едва след като те нараснат до определена сума. Някои от фондовете са с предварително зададена цел, най-често финансиране на културно-просветни мероприятия: изграждане и обзавеждане на читалища и училища, подпомагане на бедни ученици. В други случаи се чака формирането на фонда, за да се реши конкретно за какво да се използва, или конкретното решение се предоставя на самата родна община²⁵.

Земляческите организации подкрепят родната община или отделни обществени организации в нейните рамки, като им предоставят безвъзмездно резултатите на висококвалифициран труд. Най-често това са инженерни или архитектурни проекти за благоустрояване на селището. Ловешкото културно-просветно благотворително дружество предоставя на родния град и на туристическото дружество “Стратиш” безплатни проекти за преустрояване на градското читалище и превръщането му в сграда паметник на загиналите във войните, проект за допълване на градското водоснабдяване с подпочвени води, проект за изграждане на хижа “Стратиш”, планове за преустрояване на градските гробища, за възстановяване кубето на митрополията, за построяване на модерно кожарско училище²⁶.

Най-значимата услуга, която една земляческа организация може да при-

несе на своето родно селище, е лобирането в негова полза пред държавните институции. Една от важните насоки на лобирането е осигуряването на държавно финансиране или дофинансиране на важни, но скъпи обекти, които не са по силите нито на частната, нито на организираната обществена благотворителност и които осигуряват икономически просперитет за селището. Отново ще ползваме за пример дейността на Ловешкото културно-просветно благотворително дружество. Чрез своите членове на високи постове в съответните ресорни министерства дружеството се грижи Ловеч непременно да бъде включен в инвестиционните програми. В резултат край Ловеч са построени рибовъдна станция и училище за деца със слабо здраве. Дружеството следи за съвременното изработване на плановете и държавно дофинансиране на създаването на водния синдикат и електрификацията на гр. Ловеч, построяването на кожарското училище и на новия покрит мост. Венецът на лобистичната политика на тази земляческа организация е построяването на железопътната отсечка Ловеч – Левски, която свързва града с централната железопътна линия. Така вече западният икономически център отново е включен в талвега на икономическото развитие на България. Построяването на железопътната отсечка Ловеч – Левски е пример за отлично стиковане на интересите и усилията на държавата с общинската и частната благотворителност, в основата на което е Ловешкото културно-просветно благотворително дружество²⁷.

Друг важен аспект на лобистичната дейност на земляческите организации е запазването или извоюването на висок административен статус за родния град, което е свързано с присъствието в него на държавно финансирани учреждения: средни училища, съд. Това присъствие в известна степен облагодетелства материално населението на родния град и региона.

Разбира се, в лобирането пред държавните институции могат да участват не всички, а само столичните землячески организации, и то най-големите и сплотените. В едни случаи те търсят съюзници сред останалите землячески дружества, а в други се изправят пряко едни срещу други. Поради състезателния характер на борбата в нея едни печелят, а други губят. Но независимо от крайния резултат земляческите организации честно дават своя принос за икономическия и културния просперитет на родния край²⁸.

В лобирането пред държавните институции в полза на родния край отново се очертава естествената разлика между преселническите и бежанските дружества. Докато първите се опитват да влияят на икономическите и административните решения, вторите насочват усилията си към моделиране на държавната политика по националния въпрос.

Земляческите организации се стремят да дадат своя принос към изучаване и популяризиране на родния край чрез повече или по-малко мащабни краеведчески изследвания, албуми, изложби, печатни произведения. Тази дейност е нов модерен израз на традиционното високо локално самосъзнание на общност-

та. Тя също е един аспект на социална работа, на грижа за старите съграждани. Някои землячески организации включват в програмите си икономическо изучаване на родния край и търсене на нови перспективи за развитието му. За съжаление те нямат особени успехи в тази сфера, но все пак съдействат за развитието на курортното дело и културния туризъм в родните си места²⁹.

Земляческите дружества в България по своята съвкупност представляват най-широката мрежа от обществени организации за социална работа, създадени от самото гражданство, без подкрепата на мощни институции като държавата или църквата. Те са с максимален социален обхват, включвайки и най-богатите и най-бедните бивши съграждани и запазвайки в значителна степен традиционната равнопоставеност на членовете си. Това им позволява да извършат значителна работа за подпомагане както на собствените си членове, така и на членовете на родната община или родния край. Наред с изявите в материалната сфера важна заслуга на земляческите организации е извършването на трансформация на традиционните мисловни нагласи, свързани с представите за богатството и бедността, взаимопомощта и благотворителността. Постепенността и мекотата на прехода от традиционните към модерните стереотипи е специална заслуга на земляческите организации, която улеснява прехода в социалната работа от взаимопомощ към благотворителност.

Бележки:

¹ Закон за лицата и семейството, ДВ, бр. 182 (1949), Указ на Президиума на Народното събрание за закриване на всички взаимопомогателни и благотворителни дружества с цел обществено подпомагане, в. "Известия", бр. 23 от 25 септ. 1951 г.

¹ Василева, Д. Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 79.

² Пак там, с. 71.

³ Пак там, с. 77; ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 144, л. 1-6.

⁴ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 163, л. 1-4.

⁵ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 144, л. 2.

⁶ Василева, Д. Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 75, 77, 81.

⁷ Пак там, с. 77.

⁸ Пак там, с. 81.

⁹ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 178, л. 6; а. е. 138, л. 6.

¹⁰ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 143, л. 2 – 3; а. е. 175, л. 5; а. е. 192, л. 21; а. е. 139, л. 24.

¹¹ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 172, л. 2.

¹² ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 144, л. 2; а. е. 147, л. 5; а. е. 211, л. 6.

- ¹³ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 172, л. 2; а. е. 166а, л. 10.
- ¹⁴ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 144а, л. 3.
- ¹⁵ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 171, л. 8; а. е. 153, л. 2 - 6.
- ¹⁶ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, с. 1- 30.
- ¹⁷ Георгиев, Г. София и софийнци, С., 1983, с. 126; ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 255, л. 1.
- ¹⁸ Василева, Д. Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 83.
- ¹⁹ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 177, л. 3.
- ²⁰ Василева, Д. Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 103.
- ²¹ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 155, л. 17; а. е. 172, л. 3.
- ²² ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 181, л. 5; а. е. 153, л. 2; а. е. 155, л. 7; а. е. 164, л. 3
- ²³ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 186, л. 6 – 8; а. е. 194, л. 4, а. е. 226, л. 9; а. е. 165, л. 19.
- ²⁴ Василева, Д., Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 103-4.
- ²⁵ ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 157, л. 8.
- ²⁶ Василева, Д. Ловешката земляческа организация в прехода от традиционното към гражданското общество. В: Институции – създатели на нова духовност, Проблеми на българската градска култура, Т. 2, С., 2003, с. 104.
- ²⁷ Пак там, с. 104.
- ²⁸ Пак там, с. 85-86
- ²⁹ Пак там, с. 105-106; ДА - София, ф. ЗК, оп. 1, а. е. 157, л. 8.